

dilEMMA

44-45

Een interactieve les met Dorianne Aussems (MNM)
over de bevrijding van Antwerpen

Open de les: <https://dilemma44-45.be/interactieve-les> • Wachtwoord: dilemma

Inhoud

1. Instructies		4
2. Lesplan		6
3. Dilemma 44-45		9
Introductie	Wat hoor je?	9
	Het verhaal van de bevrijding	9
Dilemma 1	Gaat vrijheid boven veiligheid?	11
Dilemma 2	Zou jij eten stelen om te overleven?	12
Dilemma 3	Rouw jij liever samen of alleen?	14
Dilemma 4	Blijf je in de stad of laat je alles achter?	16
Afsluiter	Wat denk je?	17
Nabespreking	Wat hoor je nu?	
4. Audiotranscript		20
5. Leerdoelen en eindtermen		24

1. Instructies

Wat

Een kant-en-klare interactieve les met Dorianne Aussems (presentatrice van de radiozender MNM) over de bevrijding van Antwerpen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Met welke dilemma's kregen Antwerpenaren toen te maken en zijn deze thema's vandaag ook nog relevant? Op welke manier herkennen jongeren zich daarin?

Voor wie

2^e en 3^e graad secundair onderwijs

- Geschiedenis
- Nederlands
- PAV
- NCZ
- Godsdienst
- Humane wetenschappen
- Mondiale Vorming
- Filosofie

Duur

1 lesuur, uitbreiding mogelijk.

Wat nodig

Een klaslokaal, een smartboard of beamer met geluidsboxen, internettoegang en het wachtwoord voor de webpagina (dilemma).

Liever offline werken?

Mail ons en je ontvangt de losse slides en audioclips (om zelf af te spelen).

Context

Op 4 september 1944 bevrijden geallieerde troepen de stad Antwerpen. Toch is de Tweede Wereldoorlog nog niet voorbij. Het blijft onveilig in Antwerpen door bommen en geweld. Veel mensen lijden nog steeds honger en de stad ligt in puin. Bovendien is nog niet iedereen teruggekeerd uit gevangenschap in het buitenland. Veel Antwerpenaren wachten op nieuws van hun naasten. Er vallen in totaal zo'n 25.000 Antwerpse dodelijke slachtoffers tijdens de Tweede Wereldoorlog. Maar ook wie het overleeft, heeft het zwaar. Dit lespakket staat stil bij de dilemma's waarvoor de Antwerpenaren in die periode stonden. De keuzes die zij toen moesten maken, zijn dilemma's van alle tijden.

Hoe denken de leerlingen over deze thema's van veiligheid, vrijheid, honger, rouw, en veerkracht? Aan de hand van audiofragmenten krijgen zij inzicht in de situaties van de Antwerpenaren van toen. Dorianne Aussems daagt jouw leerlingen vervolgens uit om na te denken over wat dit voor hen vandaag betekent.

Opzet

Via een webpagina kijken en luisteren de leerlingen naar historische fragmenten op het scherm. MNM-dj Dorianne Aussems gidst hen doorheen die fragmenten en de les.

De les bestaat uit een algemene introductie over de Tweede Wereldoorlog en de bevrijding van Antwerpen, gegeven door Dorianne. Daarna introduceert ze vier keer een historisch fragment en een daaraan gekoppeld dilemma. Hoe denken de leerlingen nu over die toch wel universele dilemma's? Ze is benieuwd naar hun mening!

De leerlingen discussiëren over het dilemma en bepalen hun standpunt. De leerkracht kan hen optioneel meer informatie geven over de audiofragmenten. Meer informatie over de Tweede Wereldoorlog in Antwerpen vind je in deze handleiding op pagina 9. Het lesplan staat op pagina 6.

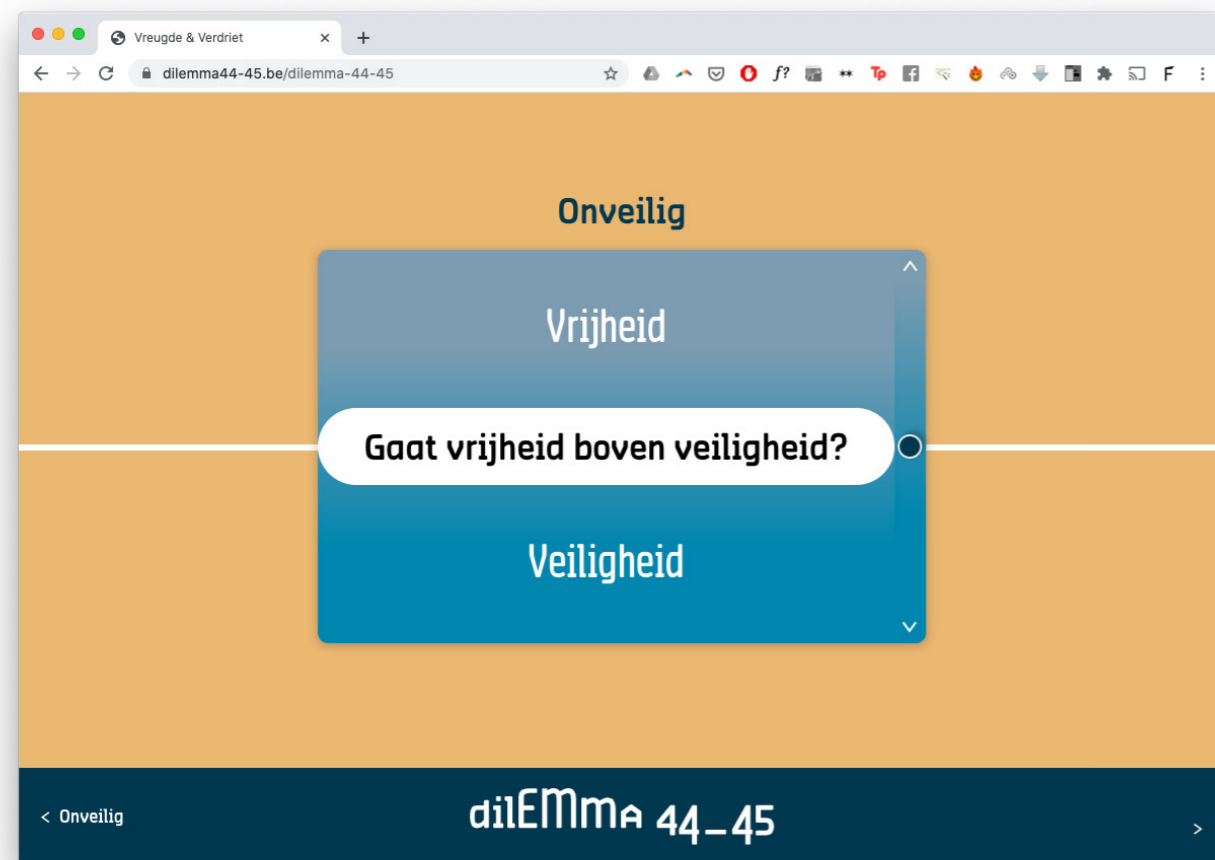
2. Lesplan

Open de les: <https://dilemma44-45.be/interactieve-les>
Wachtwoord: dilemma

Start

De audioles duurt één lesuur. We rekenen telkens vijf minuten voor de bespreking en discussie van de dilemma's in de klas (4*5 = 20 minuten discussie). De historische audiofragmenten vullen de overige tijd in. De les eindigt met een actuele soundscape die uitnodigt tot een langer gesprek over oorlog, vrede en vrijheid vandaag.

De audio gidst de klas door de opdrachten heen. De leerkracht hoeft enkel door te klikken op de responsieve webpagina en de fragmenten te starten. Na elk discussiepunt kan de leerkracht de barometer verschuiven: dit visualiseert of de klas meer naar het ene of het andere standpunt neigt.

Meer/minder dilemma's: de leerkracht kan het aantal dilemma's en de volgorde van bespreking zelf bepalen door verder te klikken of terug te gaan. Afhankelijk van jouw klas of de beschikbare tijd kan een dilemma worden overgeslagen. Ook is er aan het einde van de les de mogelijkheid voor een nabespreking op basis van de actuele soundscape.

Lesverloop

Historische Soundscape

- Audio
Je hoort een mix van historische audiofragmenten over oorlog en bevrijding [1:18 min]
- Korte bespreking
De leerkracht polst kort klassikaal: wat horen we? Welke gevoelens roept dit op? [2 min.]

Introductievideo

- 'Het verhaal van de bevrijding' met Dorianne. Eerst vertelt ze over het lesverloop en 'wat is een dilemma?'. Nadien brengt ze het historische verhaal van de Tweede Wereldoorlog en de bevrijding van Antwerpen. [Video: 5:29]

Dilemma: een situatie waarbij je een erg moeilijke keuze moet maken. Een bijna onmogelijke keuze zelfs, omdat beide opties even slecht (of goed) zijn. De keuze is daarom niet alleen een logische, maar ook een persoonlijke keuze.

Dilemma 1

- Audio
De stad is onveilig na de bevrijding. Welke keuzes moet de Antwerpenaar maken? [3:43 min.]
- Discussie
De leerlingen discussiëren in duo's, groepjes of klassikaal over hun keuze: gaat vrijheid boven veiligheid? [5 min]

Dilemma 2

Tips: is er weinig respons? We geven op pagina 9 van deze handleiding extra uitleg bij de dilemma's, de audiofragmenten en de belangrijkste begrippen.
Een link leggen met de actualiteit? Wij doen enkele suggesties op pagina 16, op het einde van de handleiding.

- Audio
Er is nog veel honger na de bevrijding van de stad. [2:10 min]
- Discussie
Zou jij eten stelen om te overleven? [5 min]

Dilemma 3

- Audio
Er zijn veel slachtoffers na de bevrijding van de stad. [2:53 min]
- Discussie
Rouw je liever samen of alleen? [5 min]

Dilemma 4:

- Audio
De stad ligt in puin en moet heropgebouwd worden.
[3:07 min]
- Discussie
Blijf je in de stad of laat je alles achter?
[5 min]

Actuele Soundscape

- Audio
Je hoort een mix van actuele audiofragmenten over oorlog en bevrijding.
[2:26 min]
- Nabespreking (optioneel)
De leerkracht polst bij de leerlingen: wat horen we? Welke gevoelens roept dit op? Zien we een link met de historische thema's?
[10 min]

Tank op de Grote Markt © Beeldbank WO2 NIOD

3. Dilemma 44-45

Hier geven we extra uitleg bij de dilemma's van Antwerpenaren in 1944-1945 en de audiofragmenten uit de interactieve les.

Onder "Met andere woorden" doen we suggesties hoe je de dilemma's kunt herformuleren op maat van jouw klas. Daarnaast lichten we enkele begrippen toe en vind je weblinks om zelf meer te lezen over het onderwerp.

Een tijdlijn van de bezetting en de bevrijding van Antwerpen vind je alvast hier:

<https://www.antwerpenherdenkt.be/tijdlijn>

Introductie

Het begint allemaal op 10 mei 1940, tijdens de Tweede Wereldoorlog. Duitsland staat op dat moment onder leiding van Adolf Hitler, die verschillende Europese landen bezet om het grote 'Derde Rijk' te stichten. Op die 10de mei dringt het Duitse leger Antwerpen binnen. Wie in Antwerpen woont, moet vanaf dat moment vier jaar lang leven volgens de regels van de Duitsers. Vooral de Joden in Antwerpen worden hiervan het slachtoffer.

Maar op 4 september 1944 is het feest. Want de geallieerden komen Antwerpen bevrijden! De geallieerden zijn een groep landen die met hun legers samen tegen nazi-Duitsland vechten. Opeens staat het vol met Britse, Amerikaanse en Canadese soldaten aan de Antwerpse stadspoorten. Helaas is die vreugde van korte duur. De Antwerpenaren worden geconfronteerd met tal van dilemma's.

Begrippen

- **Bezetting**
Het begrip bezetting slaat op de periode dat het Duitse leger aan de macht is in Antwerpen. Op 10 mei 1940 valt het Duitse leger België binnen. In Antwerpen verschijnen er tanks en militairen op de Grote Markt en worden brandstofdepots in de haven in brand gestoken. Achttien dagen probeert het Belgische leger weerstand te bieden aan de Duitse inval, maar tevergeefs. Op 28 mei 1940 geeft het Belgische leger zich over. De Duitsers bepalen vanaf dan de regels in Antwerpen. Het voedsel gaat op rantsoen (zie onder), de pers wordt gecensureerd en veel politieke bewegingen en organisaties worden verboden. Voor kritiek is geen plaats. De bezetting duurt tot het moment van de bevrijding op 4 september 1944.
- **Geallieerden**
Dit is de naam voor het verbond van landen dat met hun legers tegen Duitsland vecht. Nadat Adolf Hitler in 1939 Polen binnenvalt, verklaren Groot-Brittannië en Frankrijk de oorlog aan Duitsland. Later sluiten ook de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie, China en enkele kleinere landen zich bij hen aan. De Britten en Amerikanen staan samen met de Canadezen en de Polen uiteindelijk in voor de bevrijding van België en West-Europa.
- **As-mogendheden**
Een militair verbond van Duitsland, Italië en Japan dat tegenover de geallieerden staat. Ook enkele kleinere landen sloten zich bij dat verbond aan.

- **Bevrijding van Antwerpen**

Op 6 juni 1944 landen de geallieerden op de stranden van Normandië (D-Day). Amerikaanse, Britse en Canadese troepen leveren daar een zware strijd tegen het Duitse leger. Op 4 september 1944 bereiken de troepen Antwerpen. De stad wordt bevrijd. In de noordelijke districten, waaronder Ekeren en Merksem, wordt nog een zware strijd geleverd. Ze worden pas begin oktober bevrijd. De Antwerpse haven is pas veilig en te gebruiken na de Slag om de Schelde. Het eerste geallieerde schip vaart er binnen op 28 november 1944. Tussen 13 oktober 1944 en maart 1945 krijgt Antwerpen ook te maken met V-bommen (zie onder). Hierdoor vallen ook na de bevrijding van de stad nog veel slachtoffers.

- **Bevrijding van de kampen**

Pas in januari 1945 worden de eerste gevangenen- en concentratiekampen in Duitsland en Polen bevrijd. Het vernietigingskamp Auschwitz waar veel Joden gevangen zitten en vermoord zijn, wordt op 27 januari 1945 bevrijd door het leger van de Sovjet-Unie. Het werkkamp Dachau waar veel politieke gevangenen en verzetsstrijders gevangen zitten en door dwangarbeid sterven, wordt op 29 april 1945 bevrijd door het Amerikaanse leger. Het duurt vaak maanden voordat de gevangenen die de oorlog overleven, naar huis kunnen terugreizen. Sommigen overlijden ook na terugkeer nog als gevolg van uitputting en gezondheidsproblemen.

- **V-Day**

Op 8 mei 1945 geeft Duitsland zich definitief over en is Europa bevrijd. Het Britse staatshoofd Winston Churchill noemt dit in een radiotoespraak “VE-Day” wat voor “Victory in Europe” staat. In Antwerpen zijn op dat moment nog veel geallieerde troepen aanwezig en wordt in de hele stad feest gevierd. De scholen sluiten en iedereen komt op straat. De overwinning in Europa betekent nog niet het einde van de Tweede Wereldoorlog, omdat er in de door Japan bezette landen verder wordt gevochten. Pas na de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki komt ook daar op 15 augustus 1945 een einde aan de oorlog.

- **Herdenken in Antwerpen**

Antwerpen herdenkt en viert de bevrijding traditioneel in het eerste weekend van september. Er is dan bijvoorbeeld een bal op de Groenplaats en een kransneerlegging in het Stadspark. Maar ook op 11 november (Wapenstilstand) staan we stil bij de gruwel van beide wereldoorlogen.

Meer weten?

- Dagelijks leven en overleven tijdens de bezetting in Antwerpen: <https://www.antwerpenherdenkt.be/oorlogsthemas/het-dagelijks-leven>
- Het Antwerpse stadsbestuur en de Duitse bezetting: <https://www.antwerpenherdenkt.be/oorlogsthemas/het-bestuur-van-de-stad>
- De bevrijding van stad en haven: <https://www.antwerpenherdenkt.be/oorlogsthemas/de-bevrijding-van-stad-en-haven-v1>
- De bevrijding van Auschwitz-Birkenau: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/01/24/75-jaar-geleden-de-bevrijding-van-auschwitz/>
- De bevrijding van concentratiekamp Dachau: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/04/29/29-april-1945-amerikanen-bevrijden-concentratie-kamp-dachau/>
- V-Day: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/05/08/8-april-1945-de-oorlog-is-voorbij-bijna-overal-wordt-er-gefees/>

Dilemma 1 – Gaat vrijheid boven veiligheid?

In Antwerpen wonen nog steeds veel mensen die de bezetting en de bevrijding als kind van dichtbij hebben meegemaakt. Jacqueline Maes, bijvoorbeeld. Ze is geboren in 1934 en ze denkt nog vaak aan toen. Zij vertelt het verhaal van haar vriendin, Elvira.

Elvira beslist tijdens de V-bommen om voor één enkele nacht nog eens bij haar ouders te gaan slapen in Antwerpen. Ook al weet ze dat het er niet helemaal veilig is. Net die nacht slaat een bom in op hun appartement. Daarbij vallen 62 doden en 88 gewonden. Elvira en haar ouders overleven het niet.

**Zou jij hetzelfde risico nemen?
Gaat vrijheid boven veiligheid?**

Met andere woorden:

- Kies je ervoor om minder vrij te zijn, als je daardoor veiliger bent? Of andersom?
- Houd je je aan de regels om binnen te blijven als er buiten gevaar is. Of ga je toch naar buiten om iets leuks te doen?
- Als je weet dat er bommen vallen in je stad. Zou jij dan toch bij iemand op bezoek gaan?

Begrippen

- **V-bommen**

Dit verwijst naar twee types langeafstandswapens die het Duitse leger gebruikte om Antwerpen en andere plekken in België en Europa te bombarderen. De V-1 is een bom, de V-2 een langeafstandsraket. De “V” in de naam zou verwijzen naar het Duitse woord voor “Vergelding”. Hitler gebruikte dit wapen om gebieden die al bevrijd waren alsnog te terroriseren en zag dit als vergelding voor geallieerde bombardementen op Duitsland.

- **V-bommenperiode**

De eerste V-bom op Antwerpen valt op 13 oktober 1944 dichtbij het Museum voor de Schone Kunsten. De laatste V-bom valt op 27 maart 1945 in Ekeren. Er vallen meer dan 4.000 dodelijke slachtoffers in Antwerpen.

Meer weten?

- V-bommen op Antwerpen: <https://www.antwerpenherdenkt.be/oorlogsthemas/v-bommen>
- De laatste V-bom op Antwerpen: <https://www.antwerpenherdenkt.be/oorlogsgetuigen/de-laatste-v-bom>
- Foto's en verhalen van V-bom slachtoffers: <https://pieterserrien.be/boeken/elke-dag-angst/overzicht-v-inslagen-op-belgie/>
- V-bommen in de nazi-propaganda: <https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/artikels/v1-en-v2-wapens-van-de-laatste-kans-voor-de-nazi-propaganda.html>

Dilemma 2 – Zou jij eten stelen om te overleven?

Een radiopresentator interviewt in 1944 kinderen die tijdens de oorlog of net na de bevrijding bij een pleeggezin in de Kempen wonen. Dat is iets wat in die periode veel gedaan wordt om de kinderen te beschermen tegen de oorlog en de honger.

Hulporganisaties, zoals Boerenhulp, halen de kinderen weg uit de stad en brengen hen naar het platteland bij de boeren. Want daar is het veiliger. En daar hebben ze meer eten. Vis, graan, kaas, melk, boter ... Dat is tijdens de oorlog niet zo simpel om te vinden in de stad. En als je het vindt, dan is het superduur.

**Stel dat jij enorm veel honger hebt en er is geen hulp beschikbaar.
Zou jij eten stelen om te overleven?**

Met andere woorden

- Zou jij eten van iemand anders stelen om te overleven?
- Zou jij stiekem eten verzamelen en voor jezelf houden. Of zou je het delen met je vrienden?
- Als iemand twee boterhammen heeft en je hebt enorme honger. Zou jij dan een boterham stelen?

Begrippen

• Rantsoenering:

Dit is een systeem van de overheid dat de verdeling van voedselvoorraden over de bevolking regelt. Dit systeem moet er tijdens de bezetting voor zorgen dat mensen, ondanks het voedseltekort, aan voedingsmiddelen komen. Afhankelijk van je persoonlijke of gezinssituatie ontvang je een bepaald aantal bonnen waarmee je recht hebt om bepaalde basisproducten, zoals vlees of melk, te kopen. Dit systeem wordt na de bevrijding nog enkele jaren in stand gehouden, omdat de tekorten niet direct worden aangevuld. De infrastructuur is te veel beschadigd en België is grotendeels afhankelijk van de import van voedsel.

• Boerenhulp

Dit is een liefdadigheidsorganisatie die tijdens de oorlog, met goedkeuring van de bezetter, stadskinderen plaatst bij boerengezinnen. Op het platteland zijn er minder voedseltekorten dan in de stad, omdat men daar niet afhankelijk is van de import van voedsel. Liefdadigheid is één van de alternatieven voor Antwerpenaren die op basis van de rantsoenering onvoldoende voedsel hebben. Boerenhulp blijft ook na de bevrijding actief, omdat de voedselvoorraden niet direct op peil zijn en sommige ouders hun kinderen zo ook in veiligheid willen brengen voor het gevaar van de V-bommen.

• Zwarte markt

Dit begrip verwijst naar alle vormen van inbreuk op het systeem van de rantsoenering. Het gaat bijvoorbeeld om boeren die stedelingen zonder rantsoenbonnen aardappelen verkopen tegen een hogere prijs. Het gaat ook om de smokkel van voedsel en de verkoop tegen hogere prijzen dan vastgesteld door de overheid. De zwarte markt is één van de alternatieven voor Antwerpenaren die op basis van de rantsoenering onvoldoende voedsel hebben of niet ontvangen waar ze recht op hebben.

Meer weten?

- Dagelijks leven en overleven tijdens de bezetting in Antwerpen:
<https://www.antwerpenherdenkt.be/oorlogstemas/het-dagelijks-leven>
- Boerenhulp aan stadskinderen:
<https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/artikels/boerenhulp-aan-stadskinderen.html>
- Rantsoenering (toezicht op de voedselvoorziening tijdens en na de oorlog):
<https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/artikels/ministerie-van-voedselvoorziening.html>
- Zwarte markt:
<https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/artikels/zwarte-markt.html>
- Bestrafing van zwarthandel (tijdens en na de oorlog):
<https://www.belgiumwwii.be/nl/in-het-hart-van-bezet-belgie/de-zwarte-markt-aan-banden-gelegd.html>

Markt Antwerpen © Cegesoma

Dilemma 3 – Rouw je liever samen of alleen?

Op 4 september 1944 is het feest. De geallieerden komen Antwerpen bevrijden. Helaas is de vreugde van korte duur. De Antwerpenaren zijn woedend op de collaborateurs en verdrietig om vrienden en familie die nog steeds in het buitenland zitten. Ze zijn ook bang, bang omdat de oorlog nog niet gedaan is. Er vallen nog altijd bommen. Pas op 8 mei 1945 geeft nazi-Duitsland zich uiteindelijk helemaal over.

In totaal sterven er tijdens deze oorlog zo'n 25.000 Antwerpenaren. Ook de mensen die de oorlog wel overleven, zijn er kapot van. Ze moeten gestorven familieleden en vrienden voor altijd missen. En ze zijn getraumatiseerd door alle gewelddadige gebeurtenissen.

**Ik denk dat de kans groot is dat jij ook al eens iemand bent verloren.
Dus dan vraag ik me af: rouw je liever samen of alleen?**

Met andere woorden:

- Vind je het belangrijk om samen te komen om elkaar te troosten bij moeilijke momenten? Of doe je dat liever alleen?
- Is er iets of iemand die je blijft herdenken? Waarom vind je dat belangrijk?
- Als je je verdrietig voelt, zoek je dan troost bij een vriend, vriendin of familie? Of ben je dan liever alleen?

Begrippen

• Jodenvervolging

Dit staat voor het discrimineren van en geweld gebruiken tegen Joden. Jodenvervolging kent een lange geschiedenis. De Jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog in Antwerpen is een proces van steeds strengere anti-Joodse maatregelen die eindigen met de deportatie van Joden naar de concentratiekampen en vernietigingskampen vanaf de zomer van 1942.

De eerste anti-Joodse maatregelen in het najaar van 1940 verplichten Joden in Antwerpen om zich te registreren en zich te identificeren door het dragen van een gele ster. Zij worden steeds meer gestigmatiseerd – negatief afgeschilderd en buiten de samenleving geplaatst – en worden uitgesloten van beroepen, scholen en openbare ruimtes. Zij worden ook beroofd van hun eigendommen.

In augustus en september 1942 vinden er in Antwerpen razzia's plaats. Dit zijn grootschalige arrestaties waarbij een groot deel van de Joodse bevolking via de Dossinkazerne in Mechelen per trein naar het vernietigingskamp Auschwitz-Birkenau wordt gedeporteerd. De meeste Joden overleven dit niet.

• Holocaust

Dit is de term die gebruikt wordt voor de systematische moord op zes miljoen Joden door het naziregime van Adolf Hitler tijdens de Tweede Wereldoorlog. Nadat Hitler in 1933 aan de macht komt, voert hij in 1935 de Neurenberger Rassenwetten in die de Joden in Duitsland berooft van hun burgerschap. Hij ziet hen als een minderwaardige groep mensen die niet bij het land hoort. Er volgen steeds meer anti-Joodse maatregelen die maken dat veel Joden Duitsland ontvluchten. Dezelfde maatregelen worden later ingevoerd in Europese landen die door nazi-Duitsland bezet worden.

In 1942 zet Hitler zijn plan in werking om als "eindoplossing" alle Joden te deporteren en vermoorden in concentratiekampen. De meeste slachtoffers vallen in vernietigingskampen Auschwitz, Sobibor en Treblinka. Er worden in Europa bijna zes miljoen Joden vergast en vermoord tijdens de Tweede Wereldoorlog.

• Verzet

Personen en organisaties die zich verzetten tegen de bezetting door nazi-Duitsland. De politieke motieven daarvoor konden verschillen, net als de middelen die men gebruikte. Er was bijvoorbeeld verzet door sluikepers – het uitbrengen van eigen kranten waarin men berichtte over de bezetting buiten de censuur om. Er werd ook gewapend verzet gepleegd, waarbij men aanslagen pleegde op Duitse installaties, militairen of collaborateurs (zie onder).

• Collaboratie

Personen en organisaties die de doelstellingen van de bezetter bewust en zonder dwang uitvoeren. Er werd op tal van terreinen collaboratie gepleegd en de reden waarom iemand dat deed kon verschillen: om ideologische redenen, voor economisch en voor politiek gewin. Sommige collaborateurs in Antwerpen verraden verzetsleden en/of Joodse onderduikers bij de Duitse bezetter. Andere collaborateurs vechten als hulsoldaat mee in Duitse paramilitaire organisaties zoals de Waffen-SS.

• Oorlogsslachtoffers

We onderscheiden vier groepen Antwerpse oorlogsslachtoffers. Zij kwamen om het leven in de context van het nazi-regime en het oorlogsgeweld:

1. slachtoffers van de Holocaust;
2. burgerlijke slachtoffers van nazigeweld (verplicht tewerkgestelden, verzetsstrijders, politiek gevangenen);
3. burgerlijke slachtoffers van militair geweld (o.m. V-bommen);
4. militaire slachtoffers (Belgische en internationale strijdkrachten).

Meer weten?

- Jodenvervolging in Antwerpen:
<https://www.antwerpenherdenkt.be/oorlogsthemas/jodenvervolging-en-holocaust>
- Holocaust (filmpje met uitleg):
<https://npofocus.nl/artikel/7541/wat-is-de-holocaust>
- Verzet en collaboratie in Antwerpen:
<https://www.antwerpenherdenkt.be/oorlogsthemas/verzet-collaboratie>
- Razzia's (arrestaties van Joden in 1942):
<https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/artikels/grote-razzias.html>
- Overzicht transporten naar Auschwitz-Birkenau vanuit Kazerne Dossin:
<https://www.kazernedossin.eu/NL/Overzicht-Transporten>
- Verzet:
<https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/artikels/verzetsstrijders-en-gevechten-bij-de-bevrijding.html>
- Collaboratie:
<https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/artikels/collaboratie.html>
- Collaboratie (filmpje met historicus Bruno de Wever):
<https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/artikels/collaboratie-in-vlaanderen.html>
- Nieuw herdenkingsmonument Antwerpen:
<https://www.antwerpenherdenkt.be/monument>
- Andere oorlogsmonumenten in Antwerpen (interactieve kaart):
<https://www.antwerpenherdenkt.be/nieuwe-pagina>

Dilemma 4 – Blijf je in de stad of laat je alles achter?

In mei 1945 eindigt de Tweede Wereldoorlog in Europa. Het Duitse leger geeft zich over en dus kan het feest nu echt beginnen! Alhoewel ... de stad ligt er totaal in puin bij door de gevechten tussen de geallieerden en Duitse soldaten, en vooral door de vele bommen die er zijn gevallen.

Vele huizen, straten en winkels zijn vernield. Maar ook de grote iconische gebouwen zoals de Boerentoren zijn tijdens de oorlog getroffen. Het Museum Plantin Moretus is voor een groot deel verwoest en in de Antwerpse Zoo zijn heel veel dieren omgekomen en zijn hun kooien vernield. Maar de Antwerpenaar laat zich niet klein krijgen! Het stadsbestuur schiet meteen in actie om alles te herstellen.

Stel dat er nu net een oorlog is geweest in Antwerpen en alles is kapot. Blijf je in de stad om je oude leven opnieuw op te bouwen of ga je ergens anders een nieuw leven starten? Blijf je hier of laat je alles achter?

Met andere woorden

- Blijf je in je stad wonen ondanks de vernielingen, of bouw je ergens anders een toekomst op?
- Moet iedereen bijdragen aan de heropbouw van de stad? Of mag ieder voor zich kiezen waar zij hun leven verder opbouwen?
- Wat vind jij belangrijker: dat iedereen helpt om gebouwen te herstellen? Of dat ieder voor zich een nieuwe plek zoekt om te wonen?

Begrippen

- **Comité der geteisterden**
Benaming van een stadsdienst die na de oorlog Antwerpenaren hulp biedt bij het heropbouwen van hun woning. Wanneer Antwerpenaren door oorlogsgeweld of V-bommen schade aan hun woning of inboedel hebben, ontvangen zij van deze dienst nieuwe meubels of financiële steun.
- **Diamantnijverheid**
De Antwerpse diamantnijverheid wordt tot de Tweede Wereldoorlog gedomineerd door Joodse diamantairs. Wanneer zij wegluchten, onderduiken of gedeporteerd worden, krijgen niet-Joodse diamantairs en collaborateurs meer invloed. Diamantcentra waar gevluchte Joodse diamantairs onderdak vinden, zoals London, New York en Havana worden dan belangrijker in de wereldwijde diamantnijverheid.

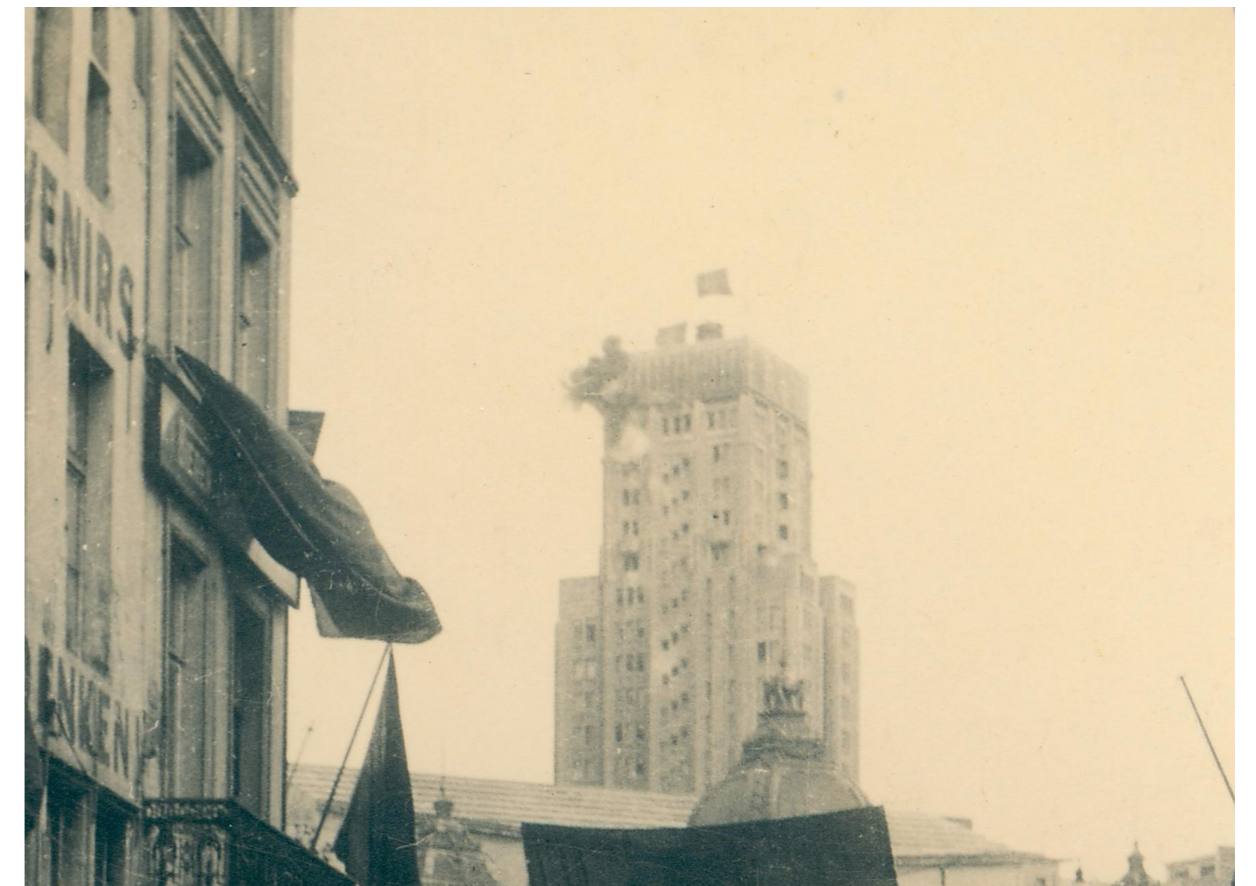
Meer weten?

- Persoonlijke geschiedenis van een gevluchte Joodse diamantair uit Antwerpen:
<https://diamantbewerkers.nl/nl/levensverhalen/romi-goldmuntz>
- Joodse diamantairs tijdens de oorlog in Antwerpen (wetenschappelijk artikel):
https://www.journalbelgianhistory.be/en/system/files/article_pdf/chtp7_05_ELaureys.pdf
- Heropbouw Joods leven in Antwerpen:
<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/06/01/75-jaar-geleden-het-joodse-leven-herneemt/>
- De Joden in Antwerpen na de bevrijding (wetenschappelijk artikel):
https://www.journalbelgianhistory.be/nl/system/files/article_pdf/chtp13_14_008_Dossier2_VandenDaelen.pdf

Afsluiter - Wat denk je?

Na alle audiofragmenten verschijnt Dorianne even opnieuw via video om afscheid te nemen. Ze speelt (fictief) in op de voorbije discussies en herinnert leerlingen eraan dat oorlog - en de bijbehorende thema's/dilemma's - niet alleen iets van vroeger zijn. Daarmee verwijst ze door naar het actuele soundscape die de les afsluit.

De interactieve les eindigt met een soundscape met actuele geluidsfragmenten. Deze brengen in herinnering dat oorlog nooit ver weg is en je vrijheid nooit als vanzelfsprekend mag beschouwen. Op basis van onderstaande vragen en weblinks kun je met de leerlingen verder ingaan op deze actuele gebeurtenissen.

Bomschade Boerentoren © Collectie Pighini - MAS

Nabespreking - Wat hoor je nu?

De interactieve les eindigt met een soundscape met actuele geluidsfragmenten. Deze brengen in herinnering dat oorlog nooit ver weg is en je vrijheid nooit als vanzelfsprekend mag beschouwen. Op basis van onderstaande vragen en weblinks kun je met de leerlingen verder ingaan op deze actuele gebeurtenissen.

1. Wat hoor je nu?

Je kunt op pagina 21 zien waar de originele geluidsfragmenten vandaan komen.

- Welke gevoelens roept dit bij je op?
- Welk geluidsfragment grijpt je het meest aan?

De leerkracht vertelt over welke actuele gebeurtenissen de geluidsfragmenten gaan.

- Corona-maatregelen
- Oorlog in Syrië
- Terreur-aanslagen Zaventem en Maalbeek
- Vliegcrash MH17
- Explosie Beiroet

(voor een gedetailleerd overzicht zie pagina 21)

- Optioneel: de leerlingen kiezen één fragment/gebeurtenis om over door te praten.

2. Wat is het dilemma?

- Voor welke moeilijke keuze(s) staan mensen hier?
- Wie moet er kiezen/beslissen?
- Wat zou jij doen?

De leerkracht helpt de leerlingen een dilemma te formuleren:

- Strijd tegen coronavirus en maatregelen: Gaat het algemeen belang boven individuele vrijheid? Gezondheid boven vrijheid? Vrijheid boven veiligheid?
- Oorlog in Syrië: Vluchten of terugvechten? Heropbouwen of achterlaten? Laat je alles achter of blijf je?
- Terreur en rampen met burgerslachtoffers: Woede of liefde als wapen? Rouwen of verdergaan? Rouw je samen of alleen?
- **Optioneel:** de leerlingen lezen één van onderstaande nieuwsartikelen om de vraag te beantwoorden en één of meerdere dilemma's te herkennen.

Enkel voor de hoogste leerjaren

- Herken je hierin één van de historische dilemma's die in de les aan bod kwamen?
- Kun je vandaag vergelijkbare argumenten gebruiken of is de situatie helemaal anders dan in 1944-1945?

3. Vind je een dilemma nu beter te herkennen?

- Herken je dilemma's in je eigen leven?
- Weet je nu beter hoe ermee om te gaan?

Dilemma: een situatie waarbij je een erg moeilijke keuze moet maken. Een bijna onmogelijke keuze zelfs, omdat beide opties even slecht (of goed) zijn. De keuze is daarom niet alleen een logische, maar ook een persoonlijke keuze.

Meer weten?

- Historicus Herman Van Goethem over de historische wortels van de avondklok in de Tweede Wereldoorlog: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/07/28/de-eerste-avondklok-sinds-de-tweede-wereldoorlog/>
- VRT-dossier over de tien jaar durende oorlog in Syrië: (Hoe is de oorlog begonnen?) <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/03/12/oorlog-in-syrie-gaat-tiende-jaar-in/> (Wie vecht tegen wie?) <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/02/28/negen-jaar-oorlog-in-syrie-wie-vecht-nu-tegen-wie-en-wat-doen-a/>
- VRT-dossier over de aanslagen op 22 maart 2016 op luchthaven Zaventem en metrostation Maalbeek: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/dossiers/2018/06/aanslagen-22-maart-2016/>
- De toespraak van koning Filip naar aanleiding van de aanslagen op 22 maart: https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2016/03/22/koning_filip_vertrouweninsonzelfisonze-kracht-1-2608965/
- Mohamed El Bachiri over het verlies van zijn vrouw bij de aanslagen van 22 maart en zijn pleidooi voor een "jihad van liefde": <https://www.parool.nl/nieuws/jihad-van-liefde-als-reactie-op-terrorisme-bijzonder-inspirerend~be99e235/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
- Een herdenkingsconcert voor de aanslagen van 22 maart door een orkest van gevluchte Syrische muzikanten: <https://www.mo.be/reportage/vereniqd-verdriet-deze-belgen-en-syri-rs-tonen-hoe-je-oorlog-en-terrorisme-overwint>
- Beperkte herdenking 22 maart in corona-tijd: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/03/22/beperkte-herdenking-slachtoffers-aanslagen-22-maart-door-coronav/>
- Nederlandse overheidsinformatie over het op 17 juli 2014 neergehaalde burgervliegtuig MH17: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/neerhalen-vlucht-mh17>
- De jaarlijkse herdenking van MH17 in corona-tijd, zonder nabestaanden: <https://www.trouw.nl/binnenland/zes-jaar-mh17-een-herdenking-zonder-publiek~bc1ab495/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
- De explosie in de haven van Beiroet (Libanon) op 4 augustus 2020 en de vele slachtoffers, waaronder 2 Belgen: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/08/05/ontploffing-libanon/> (Engelstalig) <https://www.euronews.com/2020/08/11/lebanon-blast-one-week-after-explosion-beirut-pauses-to-remember-the-dead>
- Internationale hulp en dag van rouw in Beiroet: <https://www.demorgen.be/nieuws/terwijl-libanon-rouwt-komt-internationale-hulp-voor-beiroet-op-gang~bba4a271/>
- De avondklok en andere maatregelen in de strijd tegen het coronavirus: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/10/30/liveblog-30-oktober/>

4. Audiotranscript

De uitgeschreven tekst van de historische audiofragmenten en hun herkomst vind je hier:

Historische soundscape

Bron: Dit zijn opnames van het Britse leger en de Nederlandse en Belgische radio tijdens de bevrijding van Europa. Ze worden bewaard door het Imperial War Museum, het Nederlandse Instituut voor Beeld en Geluid en de VRT. De korte interviewfragmenten hoor je uitgebreider terug in de bespreking van de dilemma's. Voor de bronvermelding, zie onder per dilemma.

Audio:

De geluiden van rollende tanks, gewerschoten, ontploffingen en een fanfare werden opgenomen in het najaar van 1944 in de provincie Antwerpen. Het was gangbaar dat Britse en Amerikaanse legers journalisten en fotografen lieten meereizen om verslag te doen van de strijd. Niet alles mocht meteen gebruikt worden, omdat dan belangrijke informatie over de troepenbewegingen bij de vijand terecht kon komen. Inmiddels is het meeste audio- en beeldmateriaal van de geallieerde legers openbaar te raadplegen in archieven.

Het radioverslag van correspondent Robert Kiek op Radio Oranje wordt op 3 en 4 september 1944 opgenomen in Brussel en Antwerpen. Hij is een van de Nederlandse radioverslaggevers die tijdens de oorlog vanuit Groot-Brittannië ondanks het verbod van de Duitse bezetter radio-uitzendingen maakt voor de Nederlandse luisteraars. Na D-day en de Slag om Normandië op 6 juni 1944 reist hij de geallieerde legers achterna en maakt de bevrijding van België en Nederland van dichtbij mee.

De radiotoespraak van correspondent Jan Moedwil, pseudoniem van Antwerpenaar Nand Geersens, is een van de eerste uitzendingen die hij vanuit het bevrijde België maakt. Moedwil is een van de Belgische radioverslaggevers die tijdens de oorlog vanuit Londen ondanks het verbod van de Duitse bezetter radio-uitzendingen maakt voor de Belgische luisteraar. Hij presenteert samen met zijn Franstalige collega Victor De Laveleye het programma Radio België - Radio Belgique. Na hun terugkeer spreken ze de bevolking moed in.

Dilemma 1 – Gaat vrijheid boven veiligheid?

Bron: Getuigenis van Jacqueline Maes (1934), kind tijdens de oorlog. Opgenomen in het kader van de expo Vreugde & Verdriet. Antwerpen bevrijd (1944-1945) in 2019.

Audio:

Als het Duitse leger binnenviel, was ik zes jaar.

Ik was op weg naar school en onderweg spraken de mensen mij aan dat ik niet naar school moest gaan, want dat het oorlog was.

Je hoort als kind van oudere mensen dat het iets is om bang om te zijn. Maar als kind bekijk je alles nog een beetje als avontuur.

De angst die er leeft bij de mensen, dat voel je. Je kon niet meer vrij op straat spelen ofzo.

Ja, die euforie van de bevrijding die heeft geen twee maanden geduurd, vermits in oktober begonnen de V-bom-

men. En ja dan was het normale leven zowat op gang gekomen, maar dan was er een andere verschrikking en dat waren de V-bommen. En die V-bommen hebben dan geduurd tot aan het einde van de oorlog, 8 mei.

De dreiging is constant. Hier niet ver in de buurt had ik een vriendinnetje, en die haar grootouders woonden naast ons op de Lakborstlei. Daar was ik steeds mee in contact, die was twee jaar ouder dan ik. Dus die speelde met mij. En die was met haar grootouders uitgeweken naar Turnhout en tussendoor kwamen die nog eens naar Antwerpen. En ja op een gegeven moment komt dat meisje met haar grootouders naar Antwerpen: "mag ik niet bij mama en papa gaan slapen op het appartement?" Die gaat met haar ouders naar de Nijverheidsstraat aan het Sint-Jansplein, die gaat daarmee slapen er slaat een bom in, ze waren alle drie dood.

Dat dat is toeval, maar ...

Dat zijn tragische gevallen die je niet meer vergeet.

Dat is iemand die je heel veel gezien hebt, en je ziet ie niet meer. Dat raakt u hé.

Dilemma 2 – Zou jij eten stelen om te overleven?

Bron: Historisch radio-interview met Antwerpse kinderen die door hulporganisatie Boerenhulp naar de Kempen zijn gestuurd in september 1944. Bewaard in het archief van de VRT.

Audio:

R: En dat kindje hier, van waar ben jij?

K: Van Antwerpen.

R: Van Antwerpen zelf. En van waar ergens in Antwerpen?

K: Kasteelstraat nummer ...

R: Van de Kasteelstraat, en naar waar ga jij?

K: Naar Grobbendonk

R: Ola, naar Grobbendonk, in de Kempen. Ook bij een boer, ja?

K: Ja

R: Bij een boer, en wat ga je er allemaal doen?

K: Eikes rapen

R: Eikes rapen, olala. En wat nog allemaal?

K: Met de kar rijden

R: Met de kar rijden met het paard, en zijn er nog andere kinderen ...?

K: En veel boterhammen eten.

R: Ah boterhammen, goei boerenboterhammen. Zo.

Dilemma 3 – Rouw je liever samen of alleen?

Bron: Dagboekcitataten van Antwerpenaren die in het najaar van 1944 en voorjaar van 1945 wachten op het einde van de Tweede Wereldoorlog. Afkomstig uit verschillende archieven, waaronder het FelixArchief Stadsarchief Antwerpen en Kazerne Dossin.

Audio:

Lijd geen verdriet. Maar schep vreugde in het leven. En vergeet mij niet.

Citaat uit een tekstje van Elvira, V-bom slachtoffer, in het poëziealbum van Jacqueline Maes. Beide meisjes wonen tijdens de oorlog in Antwerpen.

Bang wachtend op nieuws over welzijn en verblijfplaats

Citaat uit een brief aan het Rode Kruis, waarin een Joodse familie uit Engeland informeert naar het lot van hun nichtje in Antwerpen, Mary Goldberger. Het lijkt erop dat zij de oorlog niet heeft overleefd.

Spijtig genoeg heb ik geen goed nieuws mee te delen.

Citaat uit een brief die de Joodse Elias Stainfeld in 1945 van zijn schoonbroer ontvangt. Hij verliest zijn vrouw en dochter tijdens de oorlog. Zij worden vermoord in Auschwitz.

Veel families zijn in rouw gedompeld.

Citaat uit een brief van een Antwerpenaar aan de burgemeester in september 1944, net na de bevrijding.

Er kwamen steeds minder treinen. Ik bleef de naam van mijn vader fluisteren. Had hij mij in de steek gelaten?

Citaat uit een gedicht van de Joodse Norbert Vos-Obstfeld dat hij schreef naar aanleiding van het verlies van zijn vader tijdens de oorlog. Norbert maakt als kind de oorlog mee.

Uw broer ziet ge niet meer terug. Hij kan niet meer. We moeten niet meer hopen.

Citaat uit getuigenis van Raymond Van Pee, over het verlies van zijn broer die net als hij als politieke gevangene in een gevangenkamp in Duitsland het einde van de oorlog meemaakt, mei 1945. Alleen Raymond keert terug naar Antwerpen.

Bevrijding. Zucht. Wat al zoet gekoesterde hoop. Die lijdensweg, welke wij achter de rug hebben, zal voor eeuwig en altijd als met zuur in ons geheugen gegrift blijven.

Citaat uit de getuigenis van een politieke gevangene, Karel Spaepen, in mei 1945. Hij is actief voor de verzetsbeweging Nationale Koninklijke Beweging en overleeft het gevangenkamp Dachau.

Dilemma 4 – Blijf je in de stad of laat je alles achter?

Bron: Voorgelezen brief uit 1946 van een school aan de Lange Nieuwstraat (vlakbij de Meir) aan het comité voor geteisterden Antwerpen. Bewaard in het FelixArchief Stadsarchief Antwerpen.

Audio:

Meneer de directeur,

Ik ben zo vrij u eraan te herinneren dat we nog een deel van de benodigdheden verwachten, waarop wij als geteisterden aanspraak mogen maken. Benodigdheden waaraan wij als geteisterde school en klooster zulke grote behoefte hebben.

Zoals u bekend moet zijn, zouden we nog recht hebben op 5 kasten, tafels, en kledingstukken. Gewone kledingstukken zullen zeker niet passend zijn voor de kloosterzusters, dus ik zou u willen verzoeken ze door stoffen (zwarte of witte) te vervangen.

Voor de zakdoeken en schoenen, die ook nog in aanmerking komen, zou ik u willen vragen of we niet iets gelijkwaardigs in geld kunnen ontvangen.

Bij voorbaat druk ik u onzen hartelijke dank uit, meneer de Directeur, en bied u de verzekering mijner meeste hoogachting.

Actuele soundscape

Bron: Dit zijn audiofragmenten van Belgische en internationale nieuwszenders, waaronder Channel 4 en Fox News. De toespraken van premier De Croo en koning Filip zijn in hun geheel te beluisteren op de website van VRT NWS. De TEDx-Talk van Mohamed El Bachiri is op YouTube te bekijken.

Audio: In de actuele soundscape hoor je achtereenvolgens de volgende nieuwsfeiten:

- Toespraak van premier Alexander De Croo over de verstrengde corona-maatregelen en avondklok in oktober 2020.
- Juichende mensen en toeterende auto's bij de overwinning van het regeringsleger op IS in de Syrische stad Aleppo in 2016.
- Wapengeschet en een huilende vrouw tijdens de strijd om de stad Mosul in Syrië in 2017.
- Toespraak van koning Filip naar aanleiding van de terreuraanslagen op 22 maart 2016.
- Een herdenkingsbijeenkomst ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de aanslagen op 22 maart 2016.
- Een herdenkingsbijeenkomst ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de MH17, een Nederlands-Maleisisch burgervliegtuig dat in 2014 boven Oekraïne wordt neergehaald.
- Een herdenkingsbijeenkomst ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de explosie in de haven van Beiroet, Libanon in augustus 2020.
- Toespraak van Mohamed El Bachiri die een boek schreef ter nagedachtenis aan zijn vrouw die overleed bij de aanslagen op 22 maart.

Leerdoelen en eindtermen

Met deze les komen behalve ruimtelijk en historisch bewustzijn de volgende vakoverschrijdende eindtermen aan bod:

Communicatief vermogen

- De leerlingen brengen belangrijke elementen van communicatief handelen in praktijk;

Empathie

- De leerlingen houden rekening met de situatie, opvattingen en emoties van anderen;

Flexibiliteit

- De leerlingen zijn bereid zich aan te passen aan wisselende eisen en omstandigheden;

Kritisch denken

- De leerlingen kunnen gegevens, handelwijzen en redeneringen ter discussie stellen aan de hand van relevante criteria;
- de leerlingen zijn bekwaam om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken;
- de leerlingen kunnen onderwerpen benaderen vanuit verschillende invalshoeken;

Open en constructieve houding

- De leerlingen houden rekening met ontwikkelingen bij zichzelf en bij anderen, in samenleving en wereld;
- De leerlingen toetsen de eigen mening over maatschappelijke gebeurtenissen en trends aan verschillende standpunten;

Respect

- De leerlingen gedragen zich respectvol;

Verantwoordelijkheid

- De leerlingen nemen verantwoordelijkheid voor het eigen handelen, in relaties met anderen in de samenleving;

Zorgzaamheid

- De leerlingen gaan om met verscheidenheid;
- De leerlingen dragen zorg voor de toekomst van zichzelf en de ander.

De interactieve les Dilemma 44-45 is een initiatief van het Vredescentrum en kwam tot stand naar aanleiding van de expo "Vreugde & Verdriet. Antwerpen Bevrijd (1944-1945)" in 2019-2020.

Voor vragen of meer info:

www.vredescentrum.be • info@vredescentrum.be

